

ANNE DE VRIES

REIS
DOOR DE
NACHT

De duisternis in
De storm steekt op
Ochtendgloriën
De nieuwe dag

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

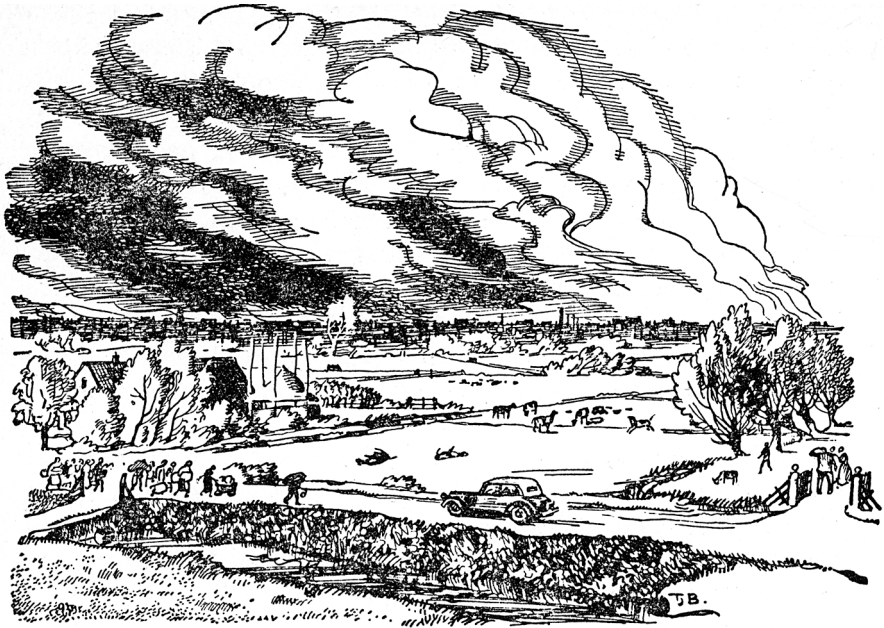
INHOUD

Voorwoord door Henk Pröpper	7
Deel I – De duisternis in	11
Hoofdstuk 1	13
Hoofdstuk 2	21
Hoofdstuk 3	30
Hoofdstuk 4	38
Hoofdstuk 5	53
Hoofdstuk 6	65
Hoofdstuk 7	74
Hoofdstuk 8	91
Hoofdstuk 9	98
Hoofdstuk 10	108
Hoofdstuk 11	113
Hoofdstuk 12	123
Deel II – De storm steekt op	129
Hoofdstuk 1	131
Hoofdstuk 2	139
Hoofdstuk 3	146
Hoofdstuk 4	156
Hoofdstuk 5	172
Hoofdstuk 6	183
Hoofdstuk 7	192
Hoofdstuk 8	202
Hoofdstuk 9	215
Hoofdstuk 10	224
Hoofdstuk 11	231
Hoofdstuk 12	242

Deel III – Ochtendgloren	249
Hoofdstuk 1	251
Hoofdstuk 2	263
Hoofdstuk 3	272
Hoofdstuk 4	284
Hoofdstuk 5	296
Hoofdstuk 6	304
Hoofdstuk 7	321
Hoofdstuk 8	338
Hoofdstuk 9	348
Hoofdstuk 10	361
Deel IV – De nieuwe dag	385
Hoofdstuk 1	381
Hoofdstuk 2	394
Hoofdstuk 3	406
Hoofdstuk 4	419
Hoofdstuk 5	433
Hoofdstuk 6	445
Hoofdstuk 7	458
Hoofdstuk 8	467
Hoofdstuk 9	480
Hoofdstuk 10	493
Verklarende woordenlijst	501
Afkortingen	504

Deel I

De duisternis in

HOOFDSTUK 1

TOEN JAN ZIJN OGEN OPENDEED op die zonnige vrijdagmorgen in mei, zong een lijster voor zijn raam met zo'n overgave en zo'n hartstocht dat het leek alsof de vogel regelrecht tegen hem sprak en hem iets heel belangrijks te vertellen had. Maar toen hij zijn benen uit het bed zwaaide en met de armen op de vensterbank naar buiten kwam leunen, liet de zanger zich van zijn tak vallen, vloog luid schreeuwend weg en verdween in de boomgaard.

Die moet er zeker nog aan wennen dat het huis bewoond is, dacht Jan. Hij gaapte, wreef zijn ogen uit en keek de landen over. De zon stond al boven het dennenbos, maar lichte nevelslierten hingen nog hier en daar langs de sloten tussen het weiland. Buurman Hoeks liep al achter de ploeg en uit de vers omgelegde voren steeg de damp omhoog. Op de straatweg stonden drie boeren met elkaar te praten: één had voortdurend het woord; die stak een heel verhaal af, wees naar de lucht, zwaaide met zijn armen en sloeg met de vuist in zijn hand. Zijn opgewonden stem klonk door de stille morgen tot Jan door, maar de woorden kon hij niet verstaan. Niks voor een boer om zo druk te doen, dacht hij. Wat voor ergs zou die man beleefd hebben? Een kalf met twee koppen gekregen misschien...?

Man, wat was het hier heerlijk op het boerenland! Wat een geluk dat ze van Zeist hierheen verhuisd waren, drie dagen geleden! Het waren drukke dagen geweest. Ze hadden allemaal gesjouwd wat ze konden om het huis ingericht te krijgen, hij en vader en moeder, Guusje – zijn zusje van veertien – en Margje, een dienstmeisje uit de buurt. Hoe laat was het gisteravond geworden...? Bij elven was hij doodmoe naar boven gewankeld en toen waren vader en moeder nog bezig. Geen wonder dat ze allemaal nog sliepen!

Weet je, hij zou nu best eens een lekker kopje thee kunnen zetten en ze daar op bed mee verrassen! Hij sprong naar de wastafel, viel bijna over een stapeltje boeken en waste zich. Terwijl hij zich daarna vlug aankleedde, keek hij zijn kamertje rond en maakte plannen om dat vandaag eens

echt leuk in te richten. Gezellig zou het zijn, als alle boeken in de kast stonden met de ets van het Friese landschap erboven. In de hoek naast het bed kon mooi zijn windbuks hangen en de Indische speer moest er dan naast, met de punt schuin omhoog. Zijn jiu-jitsu-embleem hing hij er dan tussen. Daar mocht hij met recht trots op zijn: hij moest nog zestien worden en hij had het al een flink eind gebracht in de Japanse worstelsport: hij gooide andere jongens waar hij ze hebben wilde. Als er nu maar les te krijgen was in de naburige stad; hij moest het blijven onderhouden...

Maar nu eerst de thee! Zacht sloop hij de trap af, de keuken in, vulde de snelkoker, sloot die aan en nog geen kwartier later kwam hij met thee en beschuitjes de slaapkamer van zijn ouders binnen.

Daar lagen ze nog lekker te maffen, die twee, terwijl de zon ze bijna in de ogen scheen. Leuk stel toch, die frisse jonge moeder en vader met zijn jongensachtige kuif...!

Jan zette het blad neer en had moeite om ze wakker te krijgen, ze hadden tot diep in de nacht doorgewerkt natuurlijk! Moeder richtte zich het eerst op, keek verdwaasd rond en lachte.

‘Hè, wat heb ik naar gedroomd!’ zei ze. ‘Hoe laat is ’t?’

‘Als Uwe Majesteit zo goed wil zijn om even te luisteren, dan kan Zij de fluit van de boterfabriek horen,’ zei Jan. ‘Dat zal betekenen dat het juist zeven uur is.’

Hij nestelde zich lekker met zijn eigen kopje aan ’t voeteneind.

‘Zou je Guusje niet even roepen?’ vroeg moeder.

‘Die zit al te smullen,’ antwoordde Jan. ‘Ik moet zeggen, ze was heel wat makkelijker te wekken dan jullie tweeën. Eén klop op de deur en ze gaf antwoord. Nou, hoe smaakt het? Kán ik thee zetten of niet?’

Ze prezen hem uitbundig. Alleen beweerde vader dat hij geen suiker genoeg had. Die zoetekauw deed je er niet gauw te veel in.

‘Wat heb je gedroomd, vrouw?’ vroeg vader. ‘Het was wel erg, geloof ik. Je riep: Nee, nee, nee! En je trapte mij het bed bijna uit!’

Moeder lachte. Ze zei: ‘Vertel me eerst eens, waar staat dit in de bijbel: Indien iemand u wil doden, verweer u niet; de onrechtvaardige zal zijn eigen ziel doden... Daar werd ik mee wakker, met die tekst... Gek, hè?’

‘Ja,’ zei vader, ‘dat is zeker gek! Want dat zul je nergens in de bijbel vinden. Indien iemand u wil doden, verweer u niet... Het zou een mooie tekst voor de anti-militaristen zijn...! Jan, wat haalt die moeder van jou zich vroeg in de morgen al een zwaarwichtige dingen in haar hoofd!’

‘Het komt zeker doordat ik zo verschrikkelijk vast geslapen heb,’ meende

moeder zich te moeten verontschuldigen. ‘Maar vandaag zullen wij ’t niet zo druk hebben. We zijn mooi opgeschoten gisteren. Hier is mijn kopje, Jan. Maak dat je weg komt!’

‘Ik ga ’t bos even in,’ zei Jan. ‘Het is zo heerlijk buiten! Hoor die vogels eens zingen!’

‘Ik ga mee,’ zei vader. Hij sprong het bed uit, schoot in zijn pantoffels en greep zijn kamerjas.

‘Wil je zo naar buiten?’ vroeg moeder.

‘Ja,’ zei vader, ‘dat is nou een van die heerlijke dingen van ons wonen op het land, dat dit hier kan. Geen mens die er aanstoot aan zal nemen.’

Hij waste zich wat, poetste zijn tanden, kamde zijn kuif en was klaar. Samen liepen ze het pad tussen de boomgaarden op. De peren stonden in volle bloei, de appels begonnen roze te kleuren. Bijen zoemden al rond. Nimmie, de jachthond, door Jan verlost uit de schuur, rende vooruit, kwam in dolle vaart terug, rolde zich in het natte gras en beet van louter vreugde naar de pijpen van vaders pyjamabroek.

Vader bleef staan en keek achterom. Jan begreep wat hij deed: hij bekeek nog eens het huis dat hij hier had gebouwd. Nou, hij kon tevreden zijn. Het lage witte huis met het rieten dak lag prachtig verscholen tussen het geboomte en paste zich heel natuurlijk aan bij het landschap en de boerderijen in de buurt. Vader was architect en een levenswens was met dit huis in vervulling gegaan. Hij woonde weer in de streek waar hij geboren was, tussen de boeren met wie hij was opgegroeid, en kon zich hier nu helemaal wijden aan zijn liefste werk: de bouw van boerderijen en landhuizen in oude Saksische stijl, maar zo modern mogelijk ingericht.

In het bos, onder de dichte sparren, hing nog de koelte van de nacht en de zon koesterde heerlijk hun huid, toen ze erdoor waren. Op het landweggetje, aan het eind van een boswallepje dat de hei van de weilanden scheidde, bleven ze staan en keken de landen over. Toen vader om dat wallepje keek, werden zijn ogen groot van verwondering.

‘Dat is merkwaardig,’ mompelde hij. ‘Dat is heel merkwaardig... Moet je eens kijken, Jan, daar komen Harm Barelds en Freek Bouwman aan, de beide boeren van de Achterweg. Ze wonen daar vlak naast mekaar, maar er zit een vete tussen de families en ze hebben al in vijftien jaar niet tegen elkaar gepraat; dat werd mij gisteren nog verzekerd. En nu komen ze daar aanwandelen als de beste vrienden! Wat kan er gebeurd zijn dat ze ineens weer goed op elkaar geworden zijn...?’

De boeren kwamen langzaam dichterbij, elk met een paar koeien aan een touw. Ze praatten druk en ernstig met elkaar, keken telkens naar de lucht

en schrokken zichtbaar, toen ze plotseling tegenover de wandelaars stonden, zeker omdat vader er zo vreemd uitzag in zijn kamerjas.

‘Hei!’ riep een van hen, ‘wat is dat voor volk...? Wat moeten jullie hier?’ En hij greep zijn stok wat vaster.

‘Ha ha!’ lachte vader. ‘Erg vriendelijk ben je niet, Freek! Ken je je oude schoolkameraad niet meer: Evert Jan de Boer? Ik woon hier nu immers sinds een dag of wat?’

‘Och Evert Jan!’ riep de ander en stak zijn hand uit. ‘Kerel, kerel, ben jij dat? Je ziet er zo vreemd uit, man! En is dat je zoon? Jongen, dat wordt al een hele kerel! Ik keek je beiden voor Duitsers an!’

‘Ga weg!’ lachte vader. ‘Grappenmaker...! Waarom Duitsers?’

‘Nou,’ zei Harm Barelds, terwijl ook hij vader en Jan de hand gaf, ‘dat was toch niet onmogelijk...? Wij hebben immers oorlog nou?’

De lach bestierf op vaders lippen.

‘Oorlog?’ zei hij langzaam.

‘Ja zeker,’ verklaarde Harm. ‘Weet je daar dan nog niks van? Heb je al die vliegtuigen dan niet gehoord? Bij scharen zijn ze overgekomen, vroeg in de morgen al, bij ’t eerste licht, grote zwarte vliegtuigen, allemaal naar ’t westen. En heb je dan het gedreun niet gehoord van de bruggen die onze soldaten in de lucht lieten vliegen? Het zal ze wel niet veel helpen, met een paar uur zullen de Duitsers hier wel wezen. Daarom halen wij het vee in huis. Je kan nooit weten wat er vandaag gebeurt...’

‘Heer in de hemel!’ riep vader, en meer dan al het andere maakte dit indruk op Jan, want hij had die woorden nog nooit op deze manier uit vaders mond gehoord. En diep geschrokken rende hij vader achterna, toen die zich omkeerde en met de slippers van zijn kamerjas in zijn hand, met grote sprongen in het bos verdween. Het bochtige pad was hem zeker een te lange weg naar huis: hij sprong met Jan naast zich dwars door de hoge hei en wrong zich door het kreupelhout. Een bruin dier flitste voor Jans voeten weg – hij zag nog even dat het een vos moest zijn, maar het drong niet tot hem door wat voor een zeldzame ontmoeting dit was.

Hijgend bereikten ze het erf en stoven door de bijkeuken naar binnen.

‘De radio!’ zei vader, haastte zich naar de kamer en draaide de knop om.

‘Luister jij maar,’ zei hij, ‘ik zal moeder op de hoogte brengen. Man, man, wat een narigheid...! Die gemene lui, die vervloekte Hitlerbende!’

Jan zat hijgend bij het toestel te wachten. Het stond nog op Hilversum, waarop het gisteravond na de nieuwsberichten was blijven staan. Toen was er nog geen kou aan de lucht geweest. Jan had aan de mogelijkheid van een oorlog de laatste tijd niet meer gedacht. Had Hitler niet kort

geleden de verzekering gegeven dat de neutraliteit van Nederland te allen tijde zou worden ontzien...?

Een geruis, een geknetter, en daar was een stem, een heldere krachtige vrouwenstem, die op een verontwaardigde toon sprak... De koningin warempel! Jan herkende haar dadelijk en hij zette het toestel luid, zodat de woorden door heel het huis te verstaan waren: 'Ik richt hierbij een vlammend woord van protest tegen deze voorbeeldeloze schending van wat tussen beschaafde staten behoorlijk is. Ik en mijn regering zullen ook thans onze plicht doen. Doet gij de uwe, overal en in alle omstandigheden, ieder op de plaats waarop hij is gesteld, met de uiterste waakzaamheid en met die innerlijke rust en overgave, waartoe een rein geweten in staat stelt...'

Terwijl de koningin nog sprak, kwamen de anderen zacht binnen.

'Dat is taal, een Oranje waardig!' zei vader. 'Ze zijn nog niet klaar met ons landje, pas eens op! De geest in ons leger is goed. Wat zullen ze vechten, de jongens...!'

Toen zweeg hij en sprong in de houding, want uit de radio klonk het Wilhelmus. Ze zongen het samen mee en nog nooit had het oude volkslied Jan zo ontroerd. Hij keek naar zijn moeder. Zij was bleek en had tranen in de ogen, maar ze zong dapper mee. Jan pakte onder het zingen haar hand en drukte die. Ze moeten haar eens wat willen doen, dacht hij. Hij richtte zich hoog op en voelde zich in staat tot grote daden. Hij zou zijn moeder beschermen, al zou hij, al moest hij...

'Dat was mooi,' zei vader, toen de radio zweeg. Het zingen had hem blijkbaar ook goedgedaan, hij zag niet zo bleek meer en zijn opwindings was weg. Hij keek bijna vrolijk. Of hield hij zich maar zo...?

'Koppen op, mensen,' zei hij. 'Klagen en huilen helpt niet. We zullen krijgsraad houden. Wat doen we? Het is bijna acht uur. Als de Duitsers bij het eerste licht de grens overschreden hebben, en dat mag je wel aannemen, kunnen ze elk ogenblik hier zijn, het is nauwelijks veertig kilometer. Die paar duizend man troepen, die we in dit gedeelte van het land hebben, zullen de vijand hoogstens een beetje ophouden. Alles trekt meteen terug achter de IJssellinie en misschien nog verder. Als de kinderen hier maar allemaal waren, dan bleven we rustig thuis; hier wordt zeker weinig of niet gevochten. Maar helaas...'

Ja helaas, twee zaten in Scheveningen bij tante Annie, Frits van twaalf jaar en Greetje van drie. De zesjarige Hanneke zat in Hillegersberg bij tante Jo. Ze logeerden een paar dagen bij familie, omdat ze bij de verhuizing maar in de weg zouden lopen. Morgen zou vader ze gehaald hebben.

‘De IJssellinie zal de vijand tegenhouden,’ zei vader, ‘en anders de Grebbelinie zeker, misschien voor lang, misschien voor altijd. Dan zouden we tot het eind van de oorlog van onze kinderen gescheiden zijn. Of zullen we nog proberen ze te bereiken?’

‘O ja,’ zei moeder, ‘ik wil naar de kinderen! Laten we weggaan, man, zo gauw als het kan!’

‘Best,’ zei vader, ‘dat doen we dan. Luister nu allemaal en doe precies, wat ik zeg. Jan, zet de auto klaar en kijk na, of alles in orde is. Guusje, smeer boterhammen, dan eten we in de auto. Moeder, pak het allernodigste bij elkaar. Ik kleed mij aan en zal je helpen. Binnen een halfuur moeten we rijden.’

Ze stoven uiteen. Jan rende naar de garage, rende terug voor de sleutel, gooide de deuren open en startte de DKW. Hij kon het best, al was hij nog geen zestien. Als hij met vader mee mocht, zat hij soms al hele stukken achter het stuur.

Pruttelend reed de auto naar buiten, werd gekeerd en stond klaar. Jan peilde met een stokje de benzinestand in de tank – een meter had de auto niet – vulde bij uit een bus in de garage en controleerde de banden. Toen hij binnenkwam om te zeggen dat de auto rijklaar stond, schalde de stem van een omroeper door de radio en gaf waarschuwingen door voor vliegtuigen. Vliegtuigen boven Gorcum, boven Utrecht, boven Rijnsburg. Parachutisten bij Wassenaar en bij Katwijk. Bij Arnhem drie vliegtuigen neergeschoten...

Jan stormde de trap op.

‘Vader,’ riep hij, ‘er zijn al drie vliegtuigen van de vijand neergeschoten! Fijn, hè?’

Maar vader duwde hem een zware koffer in handen.

‘In de auto,’ zei hij. ‘Kom dan terug, er is nog meer. Zet een bus benzine achterin voor reserve.’

Om bij de bagageruimte te komen, moest Jan in de auto klimmen en de leuning van de achterbank voorover klappen. Nimmie sprong hem meteen na en ging deftig op de voorbank zitten, met zijn neus voor de ruit: ‘Leuk, baasje, dat we uitgaan...!’ Het zou hem tegenvallen. Guusje kwam met nog een koffer en bracht de broodtrommel. Moeder bracht mantels en jassen en het ijzeren kistje met papieren en sieraden. Vader sloot de deur af, gooide een map met tekeningen in de auto – zijn laatste ontwerpen, waarvan hij zeker niet scheiden kon – deed de hond aan de riem en rende met hem weg naar buurman Hoeks. In die tijd stouwde Jan de bagage in de bak. Het ging net.

‘U voorin, moeder?’ vroeg hij en ze zag wel aan zijn ogen, op welk antwoord hij hoopte.

‘Nee, ga jij maar naast vader,’ zei ze daarom.

Ze zaten nauwelijks op hun plaatsen, toen vader al terug was.

‘Alles in orde?’ vroeg hij. ‘Rijden dan maar!’

Langzaam reden ze het erf af. Wat lag het huis daar vredig! De appelbomen eromheen waren als roze boeketten en de vogels kwinkeleerden als voor een feest. Was het heus nodig dat ze dit alles achterlieten...? Was het mogelijk dat op deze mooie morgen soldaten met geweren in de hand op elkaar loerden...?

‘Ho!’ riep een hoge stem en de auto stopte met een schok. Een kleine oude man met kromme benen stond aan het begin van de oprijlaan en hield met uitgespreide armen de auto tegen. Zijn bijna tandeloze mond grijnsde, toen hij bij het portierraam kwam, dat vader opendraaide. Tabakssap liep door een plooi langs zijn kin.

‘Jullie bent ook mooien!’ lachte hij. ‘Tussen acht en negen kun je bij mij terecht, heb je gezegd. En nou wou je er stillletjes tussenuit knijpen...? Ben je nou al bang voor de Duitsers, Evert Jan?’

‘Bang niet,’ zei vader. ‘Maar we hebben drie kinderen in Holland, oom Gerrit. Daar moeten we naartoe, vind je ook niet?’ En toen de man knikte, vervolgde hij: ‘Doe mij een plezier en blijf jij hier bij de boel. Je komt bij mij in dienst, dat is toch afgesproken, hè? Over je loon worden wij het wel eens. Ik zal je wat geld geven, je kon eens wat nodig hebben en we weten niet wanneer we elkaar terugzien.’

Maar oom Gerrit wilde geen geld aannemen.

‘Het duurt niet lang,’ zei hij, ‘en desnoods heb ik zelf ook nog wel wat. Je bent gauw terug, dat zul je zien. Bij je kinderen zul je wel komen, maar de Duitsers ontloop je niet. Je gaat op een avond als Nederlander slapen en ’s morgens word je als Duitser wakker, let eens op...!’ En hij lachte.

‘Heb je zo weinig vertrouwen?’ vroeg vader teleurgesteld.

‘Weinig vertrouwen?’ herhaalde de ander. ‘Nee, ik heb veel vertrouwen. Hitler gaat eraan, zo wis als ik hier voor je sta. Hij zal misschien de halve wereld veroveren, maar dan gaat hij eraan. Bedrog en onrecht, kan dat ooit bestaan...? Dan moest er geen God in de hemel wezen! Man, daar heb ik nou al plezier in, om te zien hoe hij aan zijn eigen bedrog kapot zal gaan...! Nou, en smeer hem nou maar gauw, want ze zijn vlakbij. Goeie reis en de zegen hoor...!’

Hij gaf vader een hand door het portierraam, maakte een malle buiging

voor de anderen en stond de auto lachend na te wuiven, toen die de straat opreed.

‘Dat is nou Gerrit, de oude knecht van mijn ouders,’ vertelde vader. ‘Nou komt hij bij ons en geloof maar dat ons boeltje veilig zal zijn. Hij zit altijd vol met grappen, maar een trouwere kerel bestaat er niet. Ha, die Gerrit, wat een optimist! Hij weet dat ons land de nederlaag zal lijden, maar hij verheugt zich al op de overwinning die daarna weer komen zal. En ik geloof dat hij gelijk zal krijgen...’

Daarna zei hij niets meer, controleerde het instrumentenbord, drukte het gaspedaal in en in snelle vaart snorde de auto voort naar het zuiden.